

ЗАВДАННЯ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ

Розглядається сутність та завдання аграрної реформи в Україні, її виконання за 20 років реформування, пропонується вихід із ситуації, що склалася.

Ключові слова: аграрна реформа, її завдання, складна ситуація в економіці, причини невдачі, зменшення виробництва, зниження ефективності, рівень рентабельності, виправлення ситуації.

Сьогодення в Україні складне і суперечливе. В аграрному секторі економіки розпочато ще в 1991 році кардинальні перетворення – перехід до ринкової економіки, яка продемонструвала свої переваги у всьому світі. На ці перетворення витрачені вже величезні зусилля і матеріальні засоби. Але, як показує департамент державної статистики, віддача дуже обмежена.

Трагізм ситуації, у якій опинилося вітчизняне сільське господарство після проголошення Україною суверенності, полягає в тому, що внаслідок прорахунків і промахів, допущених у роки аграрних реформуваль, країна не змогла використати свій чималий потенціал для ефективного вирішення загальноекономічних проблем.

Стан сільського господарства в Україні спричинений, крім усього іншого, відсутністю до цього часу в країні чітко визначеної державної аграрної політики. Все те, що видавалося за неї, пройшло шлях від антиполітики, оскільки з самого початку всією своєю сутністю і механізмом здійснення вона спрямована не на користь селян, а лише відштовхувала їх від себе [10, с. 24]. У ній мали бути відображені стратегічна мета, завдання й етапи розвитку сільського господарства в нових умовах, напрями, методи і механізми забезпечення. Найкраще цим умовам відповідав би Закон України «Про аграрну реформу». Але закон не був прийнятий, а нетрадиційне окреслення проблеми не знайшло на той час підтримки і було проігнороване, тому що відбувалося

протистояння у верхніх ешелонах влади, Президент підтримував реформу, а Верховна Рада України – ні. Винною була держава, а не сільське господарство і селяни.

Першим на це звернув увагу Президент Л. Д. Кучма у своєму посланні Верховній Раді України у 1998 р. Він зробив наголос на фактичному провалі аграрної реформи. За його висновком сільське господарство стало найбільш невідрегульованою ділянкою економіки, відсутність справжніх реформ не перетворили аграрний сектор на двигун економічного розвитку, а, навпаки, зумовила його занепад.

Президент наголосив на тому, що державі потрібно всебічно науково обґрунтована, цілеспрямована і конструктивна аграрна політика, яка б за своєю логікою та принципами не лише повною мірою відповідала курсу на прискорену ринкову трансформацію економічної системи країни, а й була її провідною ланкою, стимулюючим фактором. Практично жодна з галузей економіки України не має таких сприятливих передумов для глибокої якісної перебудови, як сільське господарство.

Тупцювання на місці в проведенні аграрних реформ є одним із суттєвих факторів поглиблення кризових процесів в усій економічній системі країни. Але мало що змінилося і за цим разом, це підтверджується сьгодні статистичними збірниками департаменту державної статистики за 2010 рік.

Таблиця 1. Питома вага сільського господарства у розвитку економіки України, % [8, с. 138]

Показник	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Валова додана вартість	16,3	14,6	12,1	11,9	10,4	8,6	7,5	7,9	8,3	8,2
Випуск продукції	14,4	13,2	10,9	10,6	9,5	8,3	7,2	7,5	8,1	8,2
Основні засоби	10,2	8,9	7,6	6,6	6,0	4,8	3,9	3,1	2,6	1,7
Кількість найманих працівників	17,1	15,3	13,1	11,3	10,0	8,8	7,6	6,9	8,6	6,2

Питома вага сільського господарства у розвитку економіки України катастрофічно постійно зменшується.

Ще яскравіші дані наведені в статистичному збірнику департаменту державної статистики «Сільське

господарство України за 2010 рік».

У 1990 році на одну працюючу в галузі особу було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 2811 грн., а з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – на суму 270,2 тис грн.

Економіка сільського господарства стала багатокладною. Як місце в багатокладній економіці посідають різні форми господарювання, покажемо в таблиці 2.

Таблиця 2. Кількість діючих підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в 2010 р. [8, с. 138]

Показник	Сільське господарство		Лісове господарство		Рибництво	
	усього	у %	усього	у %	усього	у %
Усього підприємств	56493	100,0	731	100,0	571	100,0
Господарські товариства	7769	13,8	101	13,8	317	55,5
Приватні підприємства	4243	7,5	74	10,1	158	27,7
Виробничі кооперативи	952	1,7	13	1,8	13	2,3
Фермерські господарства	41726	73,8	-	-	-	-
Державні підприємства	322	0,6	340	46,5	10	1,8
Підприємства інших форм господарювання	1481	2,6	203	27,8	73	12,7

Найпоширенішими формами є: в сільському господарстві – фермерські господарства, в лісовому господарстві – державні підприємства, в рибництві – господарські товариства.

Найбільше постраждали сільськогосподарські підприємства. Виробництво валової продукції сільського господарства в них зменшилося більше як у два рази, при чому продукції рослинництва скоротилося майже у два рази, тваринництва – на дві третини.

Фермерські господарства начебто на мають відставання. Але ж вони розпочали з нуля. Господарства населення забезпечили збільшення виробництва всієї продукції і продукції рослинництва і зменшили виробництво тваринницької продукції. Однак це збільшення не компенсувало нестачу в сільськогосподарських підприємствах.

Проблема багаторазово ускладнювалася тим, що внаслідок стратегічної невизначеності процес становлення пострадянської аграрної політики відбувається неоднозначно і суперечливо, важко і складно, недосконало в соціальному, організаційному, економічному, науковому відношенні.

Перелік відпрацьованих заходів з метою успішного завершення ефективної аграрної реформи містить:

- підвищення ролі держави в регулюванні економіки аграрного сектора;
- вдосконалення ціноутворення на продукцію АПК;
- реформування державної податкової політики;
- удосконалення кредитної політики держави;
- покращення земельних відносин: капіталізація землі, становлення ринку земель сільськогосподарського призначення, впровадження іпотеки землі;
- перехід на кластерне управління аграрним виробництвом;
- удосконалення структури сільськогосподарського виробництва з метою підвищення його ефективності: переробка насіння озимого ріпаку на біопаливо (як об'єктивна необхідність).

У результаті допущених помилок і прорахунків у роботі державних органів управління на місцях відбулася небажана деконцентрація сільськогосподарського виробництва. Найсуттєвішими причинами цього процесу є наступні:

- надання пріоритетності особистим господарствам населення;
- руйнування, припинення функціонування або скорочення виробництва у великих підприємствах індустріального типу (тваринницьких комплексах, тепличних комбінатах);
- подрібнення великих підприємств (при значному скороченні землекористування внаслідок виведення частини площ до державних фондів земель запасу і резерву);
- суттєве розширення землекористування присадибних господарств.

Світовий і вітчизняний досвід давно вже показали, що дрібні за розміром земельної площі господарства можуть виробити з 1 га більше продукції порівняно з великими, але вони значно гірше використовують сукупний ресурсний потенціал і мають нижчі показники виходу продукції з розрахунку на одного працівника та одиницю капіталу. Навіть у розвинених країнах ринкового типу дрібні господарства при порівняно однакових показниках урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби, мають нижчу продуктивність праці в 2-4 рази, а капіталовіддачу – у 7-10 разів, ніж великі.

У статистичному щорічнику України за 2010 р. державна служба статистики дає інформацію про виробництво продукції сільського господарства за категоріями господарств у динаміці (табл. 3).

Таблиця показує, що сільськогосподарські підприємства зменшили виробництво валової продукції майже наполовину, а продукції тваринництва на дві третини.

Фермерські господарства збільшили виробництво продукції, але вони розпочали виробництво лише з 1995 р. з нуля.

Господарства населення збільшили виробництво, але не на стільки, щоб компенсувати зменшення в сільськогосподарських підприємствах.

У всьому світі фермерські господарства зарекомендували себе як найкраща форма господарювання, але в Україні показники господарювання діяльності фермерських господарств не такі гарні, як в зарубіжних країнах. Вони себе ще належним чином на виявили.

**Таблиця 3. Продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у порівняльних цінах 2005 року, млн. грн.)**

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 1990 р., %
Сільськогосподарські підприємства												
Продукція сільського господарства	101299	48626	26478	23438	32914	33803	37008	35440	47865	45781	45149	44,6
Продукція рослинництва	49914	27268	17820	13937	22644	21732	23200	20658	32136	28499	26444	53,0
Продукція тваринництва	51385	21358	8658	9501	10270	12071	13808	14782	15729	17282	18705	36,4
у тому числі фермерські господарства												
Продукція сільського господарства	...	583	1308	1804	3151	3425	4097	3477	5921	5075	5013	зб. у 8,6 раз
Продукція рослинництва	...	453	1156	1592	2924	3102	3660	2885	5263	4394	4253	зб. у 9,4 раз
Продукція тваринництва	...	130	152	212	227	323	437	592	658	681	760	зб. у 5,9 раз
Господарства населення												
Продукція сільського господарства	44576	46169	51411	53833	59617	58783	57887	53329	56113	56312	55387	124,3
Продукція рослинництва	16646	22103	25753	27168	32994	32244	31709	29060	32763	33046	32234	193,6
Продукція тваринництва	27930	24066	25658	26665	26623	26539	26178	24269	23350	23266	23153	82,9

Щоб зробити висновок, наскільки зруйнована матеріально-технічна база всіх форм господарювання, наведемо динаміку їх парку тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомашин.

**Таблиця 4. Парк тракторів, зернозбиральних комбайнів [8, с. 145]
(на кінець року, тис. шт.)**

Рік	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	495	107	296
1995	469	91	278
2000	319	65	227
2001	296	61	209
2002	474	57	195
2003	251	54	177
2004	230	50	160
2005	217	47	147
2006	201	44	133
2007	187	41	122
2008	177	39	115
2009	169	38	109
2010	151	33	104
2010 р. до 1990 р., %	30,5	30,8	32,1

Таблиця 5. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 1990 р.
Зернові культури	275,1	85,6	64,8	45,8	20,1	3,1	7,4	28,7	16,4	7,3	13,9	-261,2
Насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	64,3	45,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	-171,8
Цукрові буряки (фабричні)	29,5	31,2	6,1	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,1	37,0	16,7	-12,8
Овочі відкритого ґрунту	27,6	12,8	-1,7	30,9	-5,0	16,1	14,8	14,1	11,1	19,1	23,5	-4,1
Картопля	27,2	34,3	14,0	33,5	-0,7	17,8	56,2	24,7	7,9	12,9	62,1	+34,9
Плоди	83,8	20,3	-1,1	19,9	8,4	12,7	33,5	8,5	13,9	16,2	14,9	-68,9
Виноград	71,7	74,0	62,7	44,5	8,7	31,7	39,6	33,2	58,8	92,1	91,6	+19,9
Молоко і молочні продукти ¹	32,2	-23,2	-6,0	9,9	-0,4	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	17,9	-14,3
Велика рогата худоба на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-44,3	-33,8	-25,0	-38,4	-41,0	-24,1	-32,9	-35,9	-56,5
Свині на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	-33,0	-14,4	14,9	-9,2	-27,6	0,3	12,1	-7,8	-28,5
Вівці та кози на м'ясо	2,3	-31,9	-46,4	-37,8	-44,3	-32,1	-34,3	-46,4	-38,6	-31,8	-29,5	-31,8
Птиця на м'ясо	17,0	-18,4	-33,2	11,0	3,8	24,9	12,1	-19,0	-11,3	-22,5	-4,4	-21,4
Яйця	27,3	36,5	10,6	18,5	15,2	23,5	-6,8	9,1	13,0	13,1	18,6	-8,7
Вовна	-2,4	-61,3	-75,8	-75,4	-74,7	-72,8	-78,1	-80,6	-74,7	-79,4	-82,2	-79,8

¹ з 2001 року – молоко незбиране

Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства в Україні дуже низький, особливо в тваринництві, яке занепадає.

Висновки

1. Аграрна реформа в Україні, яка продовжується уже двадцять років, позитивного результату не дала. За результатами Статистичного збірника «Сільське господарство України за 2010 рік» обсяги виробництва аграрної продукції і ефективність виробництва не підвищились, а знизились.
2. Керівники аграрних підприємств, представники

владних структур не зуміли своєчасно пристосуватися до нових ринкових умов, використати переваги ринкових механізмів, допустили руйнування матеріально-технічної бази всіх форм господарювання.

3. Нестача коштів не дозволяє підприємствам і господарствам придбати нову техніку, мінеральні добрива, пестициди тощо, виконувати всі потрібні роботи згідно з технологією своєчасно, що знижує врожайність культур і ефективність виробництва.
4. Потрібні термінові заходи, щоб виправити ситуацію

Список літератури

1. Аграрна реформа в Україні : монографія. За ред. академіка УААН П. І. Гайдуцького. – Київ. -2005 ННЦ ІАЕ.
2. Галанець В. Г. Територіальні особливості розвитку регіонального АПК : монографія / В. Г. Галанець. – Львів, "Українські технології", 2004, 224с.
3. Галанець В. В., Чемерис А. О. Стратегічне управління сільськогосподарським виробництвом у системі державного управління : монографія / В. В. Галанець, А. О. Чемерис. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2003. -160с.
4. Галанець В. В. Державне регулювання аграрного сектора економіки. Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (22 жовтня 2010 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / за наук ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 458с.
5. Галанець В. В. Відродження сільськогосподарських підприємств як пріоритетної форми господарювання в аграрному секторі економіки / В. В. Галанець, А. В. Колодій // Ефективність державного управління : збірник наук. праць ЛРІДУ НАДУ / За заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 16/17. С. 293-304.
6. Галанець В. В. Реформування державного управління шляхом кластеризації / В. В. Галанець // Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю "Модернізація системи державного управління: теорія і практика" : матер. наук.-практ. конф. за між нар. Уч. (20 квітня 2012 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. –

Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. – 548 с. – ISBN 978-617-644-001-7. С. 34-38.

7. Баланюк І. Ф. Реформування в аграрному секторі регіону : монографія / І. Ф. Баланюк. – Київ: ІАЕ, 1999. 269с.

8. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – Київ: ТОВ "Август Трейд". 2011, 559с.

9. Сільське господарство України за 2010 рік. – Київ: Департамент державної статистики, 826 с.

10. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох : монографія / В. В. Юрчишин. – Київ: Наукова думка, 2009. - 365 с.

РЕЗЮМЕ

Галанець Володимир

Задача аграрної реформи и ее реализация

Рассматривается сущность и задачи аграрной реформы в Украине, ее выполнение за 20 лет реформирования, предлагается выход из сложившейся ситуации.

RESUME

Galanets Volodymyr

The problem of agrarian reform and its implementation

The essence and objectives of agrarian reform in Ukraine are considered in the article. The execution of this reform during the last 20 years is shown, The efficient way out is proposed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.